

2017: Het jaar van de botanische tuinen Kroonjuwelen in de schijnwerper

Door Yvonne van Andel
en Johan van Oosterhout

2017 staat in het teken van de versterkte samenwerking van de 24 tuinen die zijn verenigd in de Nederlandse Vereniging van Botanische Tuinen (NVBT) en is daarom gedoopt tot het jaar van de botanische tuinen. Die samenwerking wordt ondersteunt met een gezamenlijke tentoonstelling van de twintig mooiste en/of meest bijzondere bomen en planten, de kroonjuwelen in elke tuin. Die kroonjuwelen worden niet alleen in de tuin zelf in de schijnwerper gezet maar ook in PLANTENVINDER, een gezamenlijke database die in de afgelopen jaren is ontwikkeld en die de collectie gemakkelijk voor het publiek toegankelijk moet maken. In Plantenvinder vind je van elk kroonjuweel een kort, makkelijk leesbaar verhaal, ondersteund met toepasselijke foto's.

Hieronder de lijst van twintig kroonjuwelen die volgend jaar in onze tentoonstelling in de schijnwerper worden gezet.

Kroonjuwelen

De eerste tien bomen zijn gekozen door de rondleiders. De werkgroep collectiebeheer heeft daar nog eens tien aan toegevoegd. De redenen van uitverkiezing waren divers: vanwege het religieus erfgoed; omdat ze bekendheid geven aan onze kerncollecties; omdat het herinneringsbomen zijn; omdat ze een belangrijke schenking waren, of gewoon omdat ze veel indruk hebben gemaakt vanwege hun kwaliteit.

In elk geval hebben we hiermee straks beslist een prachtige tentoonstelling in Arboretum Oudenbosch. Overigens is een dergelijk keuze altijd moeilijk. Immers onze hele collectie is zeer de moeite waard om gezien te worden.

1. Suikeresdoorn, *Acer saccharum*
2. Witte paardenkastanje, *Aesculus hippocastanum*
3. Rode paardenkastanje, *Aesculus x carnea* 'Briotii'
4. Indische paardenkastanje, *Aesculus indica*
5. Witte els, *Alnus incana*
6. Westerse specerijstruik, *Calycanthus occidentalis*
7. Tamme kastanje, *Castanea sativa*
8. Boomhazelaar, *Corylus colurna*
9. Papierstruik, *Edgeworthia chrysantha*
10. Rode beuk, *Fagus sylvatica* 'Atropunicea'
11. Beuk Oudenbosch, *Fagus sylvatica* 'Oudenbosch'
12. Treurbeuk, *Fagus sylvatica* 'Pendula'
13. Doodsbeenderenboom, *Gymnocladus dioica*
14. IJzerhoutboom, *Parrotia persica*
15. Witte abeel, *Populus alba* 'Pyramidalis'
16. Moerasedik, *Quercus bicolor*
17. Brabantse zilverlinde, *Tilia tomentosa* 'Brabant'
18. Hollandse linde, *Tilia x europea*
19. Koninglinde, *Tilia x europea* 'Pallida'
20. Chinese mahonieboom, *Toona sinensis*

Het was geen sinecure om deze bijzondere verzameling digitaal in Plantenvinder te krijgen. Het nam heel wat tijd om van elk exemplaar een kort, leesbaar en vooral ook correct verhaal te maken dat ook nog eens past in het format van de database. Foto's van de planten in verschillende seizoenen en vanuit diverse posities waren niet altijd voorhanden en - als ze er waren - vaak niet in het juiste format. Gelukkig heeft de werkgroep collectiebeheer zich weten te versterken met enkele enthousiaste amateur-fotografen (Geert Hoppenbrouwers, Ad Nieuwlaat, Rob Hagenaars) die samen al een flink fotobestand hebben opgebouwd.

Tentoonstelling 2017

Op 22 april 2017 openen alle tuinen officieel hun tentoonstelling van de kroonjuwelen. Die zijn dan uiteraard in de tuin zelf te bewonderen maar ook netjes digitaal te vinden in de Plantenvinder. Natuurlijk presenteren we dan ook het gebruikelijke themaboekje met daarin een wandelroute langs deze voor 2017 gekroonde bomen.

Bijzonder en heel passend in deze tijd is dat bij de opening ook een app wordt gelanceerd waarmee je de kroonjuwelen in de tuin kunt opsporen om er vervolgens mee te chatten! Voor elke bezoeker, jong of oud, zal zo'n bijzondere kennismaking met een boom of plant een extra dimensie geven aan het bezoek van de tuin. Bij de opening komen we daar zeker op terug. Op dit moment wordt er nog hard gewerkt aan de app. Wij moeten de digitale kaart aanleveren met daarop alle gps-coördinaten van onze kroonjuwelen en natuurlijk ook alle chat-teksten. Dat levert nog aardig veel werk op voor de werkgroep collectiebeheer. Naast de kroonjuwelen worden ook de Vaantjesboom (*Davidia involu-crata*), de Tulpenboom (*Liriodendron tulipifera*) en de Gewone Plataan (*Platanus x hispanica*) vindbaar via de app.

Voorproeven

Natuurlijk kun je alvast via de site van de NVBT een kijkje nemen in de Plantenvinder, maar realiseer je dat er nog volop aan wordt gewerkt. Surf naar www.botanischetuinen.nl en klik op de button 'zoek een plant'. Dan kun je kiezen of je wilt zoeken via 'namen', 'thema's', 'tuinen' of via de app. Die laatste is, zoals net is aangegeven, voor onze tuin nog niet beschikbaar. Als smaakmaker hebben we in deze Aesculus alvast enkele van de kroonjuwelen uit onze tentoonstelling in de schijnwerper gezet.

Fagus sylvatica 'Oudenbosch', beuk

Mooi bont is niet lelijk

In oktober 1996 ontdekten drie bezoekers van het Arboretum Oudenbosch een zaailing van de gewone beuk, waarvan het blad sterk deed denken aan de sinds 1850 bekende cultuur-

vorm 'Striata', wat gestreept betekent. Die gestreepte beuk werd ontdekt in Tsjechië. Het blad van de gestreepte beuk in Oudenbosch is volgens de beukenspecialist Gerhard Dönig uit Duitsland wat korter en ronder dan dat van de gestreepte vorm uit Tsjechië. Dat zo'n vorm ten tweede maal is ontstaan is bijzonder. Deze zaailing kreeg als cultuurnaam *Fagus sylvatica* 'Oudenbosch'. Bontblad komt soms voor bij groenbladige plantensoorten, als gevolg van een verandering van de erfelijke aanleg in een deel van de plant. Maar wat er gebeurt als de vruchten van deze boom gezaaid worden, dat zal de toekomst leren.

Beuken zijn in vrijwel heel Europa tot de 60ste breedtegraad aan te treffen. In het zuiden echter alleen in de gebergtes. In Duitsland groeien de fraaiste beukenbossen op de kalkrijke bodems van de Schwäbische Alb en in de Fränkische Jura. Hier kunnen de beuken een hoogte van 30 m, sommige zelfs 45 m bereiken en 300 jaar oud worden. Maar gemiddeld worden beuken tussen 140 en 160 jaar oud. Een bontbladige gewone beuk zal kleiner blijven, de leeftijd blijft afhankelijk van zeer veel factoren.

Beuken kennen iedere vijf tot zes jaar een goed zaadjaar. In deze zogenaamde mastjaren stopt de beuk bijna twee derde deel van de in dat jaar geassimileerde suikers in zijn vruchten. Eenmaal gevallen, blijven de zaden alleen kiemkrachtig wanneer er veel loof of aarde bovenop ligt. Volwassen Gewone beuken leveren per dag circa 9.000 liter zuurstof, dat is evenveel als tien mensen nodig hebben. Ook vangen ze dagelijks veel fijnstof uit de lucht.

Fraxinus excelsior, Gewone es

Thans niet bedreigd, hoger dan de rest

De Latijnse naam van de Gewone es, *F. excelsior*, betekent 'hoger': hoger dan de rest. Hij heeft licht nodig, daarom schiet de boom in dichte boombestanden opvallend recht omhoog. Er worden bomen van 45 m hoog aangetroffen, maar gemiddeld zijn ze tussen 25 en 40 m hoog. Hij komt in heel Europa voor, zelfs in het hoge noorden. De Gewone es is ook geschikt

voor natte groeiplaatsen en zaait zich gemakkelijk uit.

Al in de middeleeuwen werd de es op grote schaal als hakhout geëxploiteerd. Een essenhakhoutstoof kan oud worden, veel ouder dan een solitaire boom, die het ongeveer 200 jaar kan volhouden.

Het blad is veervormig heeft 3-7 paar tegenoverstaande deelblaadjes en een blaadje aan de top. Gewone es heeft zwarte knoppen en het blad bestaat uit zittende (d.w.z. zonder steeltje) deelblaadjes. Voor het merendeel is hij tweehuizig, toch komen in essen ook tweeslachtige bloemen voor. De bloemen staan in meestal veelbloemige oksel- of eindstandige pluimen. Insectenbestuiving en windbestuiving komen voor. De vrucht is een eenzadig nootvruchtje, gevat in de top van een langgerekte vleugel. Na rijping is het met de harde vrucht vleugel gebouwd voor windverspreiding. Ze hangen in talrijke trossen (essenleutels) vaak nog lang aan de boom. Essen zijn belangrijke houtleveranciers.

Gewone es is een blad-es, dat wil zeggen dat de bloei vooraf gaat aan de bladontplooiing. De bloemen hebben geen kroonblaadjes en vallen niet op. Een zogenaamde bloem-es bloeit vrij laat, wanneer de boom al blad heeft. Hiervan zijn de bloemen wel opvallend met hun meestal witte kroonblaadjes. Het geslacht *Fraxinus* telt zo'n 60 soorten. Een aantal is tropisch en subtropisch, de rest is te vinden op het noordelijk halfrond op alle continenten. De onderlinge verschillen tussen de Essensoorten zijn niet erg groot.

Parrotia persica, Perzisch ijzerhout

Een ijzersterke schoonheid

Parrotia heeft opvallende zwarte knoppen, waaruit in het vroege voorjaar de onopvallende rode bloemen uitbotten. Het blad doet denken aan dat van de toverhazelaar, met nerven waarvan er drie bij de voet ontspringen. De blaasrand is roodachtig. Belangrijke kwaliteiten van deze boom zijn vorm, schors en prachtige herfstkleur.

Zijn oorspronkelijke leefgebied is van de Kaukasus tot in Iran. Van nature groeit een Perzische ijzerhoutboom met meerdere stammen uit de voet.

Voor de plaatselijke bevolking heeft het hout waarde als zgn. ijzerhout: duurzaam hardhout, dat zo zwaar is dat het zinkt in water.

De boom is vernoemd naar zijn ontdekker: Johann Jakob Friedrich Wilhelm Parrot (1792-1841), bergbeklimmer (berg Ararat 1829) natuurkenner en hoogleraar aan de Universiteit van Dorpat (Estland). De toevoeging *persica* betekent: uit Perzië, de vroegere naam van Iran.

In 1840 is deze soort naar Kew Gardens in Londen verstuurd, waarna de plant werd verspreid naar de rest van Europa. Rond 1920 werd hij in Nederland verkrijgbaar.

De boom/struik voelt zich goed thuis op een zonnige standplaats of in lichte halfschaduw. Hij heeft een vrij oppervlakkig wortelgestel en dat heeft tot gevolg dat de struik bij lange aanhoudende droogte extra water moet krijgen. Het is een winterharde plant. In veel literatuur staat geschreven dat de plant een licht zure grond nodig heeft, maar in praktijk heeft de *Parrotia*

geen problemen met een neutrale of zelfs licht alkalische bodem. *Parrotia* heeft graag een goede voedzame bodem en mulchen is ideaal, omdat dat de toplaag van de bodem tegen uitdrogen beschermt. Omwille van zijn zeer decoratieve vorm is hij uiterst geschikt als solitair.

Het is een struikvormige boom die meestal tussen de 7 en 10 m hoog wordt en pas na ongeveer vijftien jaar zijn volle hoogte bereikt.

Parrotia persica wordt zelden een boom. Het blijft eerder een meerstammige struik. Zelfs als de plant een duidelijke hoofdtak heeft, blijft de neiging bestaan om vele zijtakken te vormen. Enkele cultivars zijn op een stam gekweekt.

De groeivorm wordt het best omschreven als omgekeerd eivormig.

De bladeren staan tegenovergesteld aan de twijg. Het blad is omgekeerd eirond, gaafrandig met drie nerven vanuit de voet. Als de bladeren te voorschijn komen, hebben deze eerst een paars-roodachtige kleur die later in de zomer glanzend groen wordt. De bladeren zijn tussen de 4 tot 10 cm en hartvormig.

Parrotia behoort tot de familie Hamamelidaceae, wat ook duidelijk te zien is aan de vroege bloei. De plant is een naaktbloeier en bloeit vanaf januari tot maart. Op het naakte hout, waarop de zwarte knoppen staan, verschijnen kleine rode bloemen. Ze zijn vrij klein en onopvallend. Het is een bloeiwijze zonder kroonbladeren, enkel de schutbladeren en rode meeldraden zorgen voor kleur. De plant krijgt houtige, bruin gekleurde tweezijdige doosvruchten die na de rijpingsperiode openspringen waardoor het zaad vrij komt.

De schors is glad en grijs. Op oudere leeftijd begint het in plakken af te bladeren, waardoor een mooi kleurpatroon van grijze, gele en zelfs rosé tinten zichtbaar wordt. Dat gebeurt enkel op de stam en de oudere takken. Het verhoogt de decoratieve waarde van de plant in de winter. Sommige mensen verwarren de boom hierdoor met een Plataan.

De plant moet zo min mogelijk gesnoeid worden om het karakter van de boom niet verloren te laten gaan. *Parrotia persica* heeft weinig last van ziekten of insecten. Er zijn meerdere cultivars in de handel. Een veel voorkomende cultivar is 'Vanessa' (1975). Die is in Oudenburg geselecteerd.